

Білоус В. С. Реалізація проєкту інклюзивної бібліотеки «Бібліотека без меж. Інклюзивна освіта» – важливий напрям діяльності освітянської книгозбірні / Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва III науково-практична конференція «Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього», 28 вересня 2021 р. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/conferences/programa-3-naukovo-praktichnoii-konferenczii>

027.7:[37:376]

Реалізація проєкту інклюзивної бібліотеки «Бібліотека без меж. Інклюзивна освіта» – важливий напрям діяльності освітянської книгозбірні

Білоус Валентина Степанівна, директор бібліотеки
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця

Анотація. У пропонованій статті дано короткий аналіз досвіду вітчизняних вчених щодо питання інклюзії та інклюзивної освіти. Показано роль бібліотеки у формуванні інклюзивної компетентності майбутніх педагогів та створення комфортних умов для користувачів з особливими потребами. Акцентовано увагу на досвіді роботи бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського щодо створення інклюзивного бібліотечного простору. Висвітлено роль університетської бібліотеки як важливої ланки в забезпеченні інклюзивного навчання. Виділені основні напрями та аспекти впровадження інклюзивного проєкту «Бібліотека без меж. Інклюзивна освіта» та визначено подальшу стратегію діяльності бібліотеки.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивна компетентність, інклюзивне середовище, інклюзивна бібліотека, люди з особливими потребами, бібліотека Вінницького педуніверситету.

Abstract. The proposed article provides a brief analysis of the experience of domestic scientists on the issue of inclusion and inclusive education. The role of the library in the formation of inclusive competence of future teachers and the creation of comfortable conditions for users with special needs is shown. Emphasis is placed on the experience of the library of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University in creating an inclusive library space. The role of the university library as an important link in providing inclusive education is highlighted. The main directions and aspects of implementation of the inclusive project «Library without borders. Inclusive Education» and the further strategy of the library activity is determined.

Keywords: inclusive education, inclusive competence, inclusive environment, inclusive library, people with special needs, library of Vinnytsia Pedagogical University.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства Україна знаходиться в процесі змін освітнього простору, орієнтованих на західноєвропейські стандарти. Після ратифікації нашою державою Конвенції ООН про права людей з інвалідністю стандарти забезпечення права на освіту дітей (людей) з інвалідністю стали обов'язковими для виконання [7]. Сьогодні проблема інклюзії є актуальною темою обговорення в Україні на державному, науковому та практичному рівнях. Особлива увага до закладів вищої освіти, де навчаються студенти з особливими потребами та які готують фахівців для роботи у сфері інклюзії. Система інклюзивної освіти спрямована на реалізацію принципів демократії, гуманізму, справедливості, індивідуального підходу до всіх учасників навчально-виховного процесу, особливо до дітей з особливими освітніми потребами [3]. Загальновідомо, що її ефективність значною мірою залежить від

процесу формування методичної, теоретичної, практичної та психологічної готовності в студентів до педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі [5].

Розглядаючи поняття «інклюзивне освітнє середовище», дослідники трактують його як сукупність умов, факторів та об'єктів інфраструктури, що забезпечують набуття особам з особливими потребами соціальності через включення їх до всіх ланок педагогічного процесу, вільне перебування у просторі навчального закладу, важливою складовою структурою якого є і бібліотека. На жаль, тема інклюзії – значна лакуна у діяльності як зарубіжних, так і вітчизняних бібліотек, які беруть активну участь в інформаційному забезпеченні різних категорій читачів, зокрема і людей з особливими потребами. Саме тому питання інклюзії та формування бібліотечного простору для людей з особливими потребами на часі є актуальним та надзвичайно важливим. **Мета статті** – акцентувати важливість даної проблеми, підкреслити роль бібліотек у формуванні інклюзивного середовища та інклюзивної компетентності майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій царині активно проводяться дослідження, присвячені різним аспектам роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, проводяться теоретичні й практичні форуми, видається науково-методична література тощо [5, с. 6]. Серед вітчизняних науковців варто зазначити: В. Бондаря, В. Бочарову, Б. Вульфову, І. Демченко, А. Капську, А. Колупаєву, В. Липу, С. Харченка, М. Чайковського та ін. Проблема інклюзивної освіти є об'єктом досліджень фахівців в галузі психології, соціальної, інклюзивної та корекційної педагогіки (О. Акімова, В. Андрущенко, О. Голюк, О. Демченко, А. Колупаєва, К. Крутій, А. Король, І. Лапшина, В. Ляхов, Л. Савчук, Т. Сак, А. Хіля та інші).

Основна частина. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського приділяє велику увагу питанню інклюзії, підготовці кваліфікованих фахівців, які спроможні ефективно виконувати свої професійні обов'язки в інклюзивному середовищі. Відповідно до чинних нормативно-законодавчих документів приділяється належна увага питанню забезпечення дотримання прав осіб з інвалідністю та інших мало мобільних груп в усіх сферах навчального процесу та повного їх включення в соціум, а також створенню безперешкодного доступу для осіб з обмеженими фізичними можливостями на рівні з іншими особами. Приміщення університету доступні, мають універсальний дизайн, здійснено облаштування ліфтів, пандусів, спеціального підйомника та інших засобів доступності для людей з порушеннями опорно-рухового апарату. На сьогодні у Вінницькому педуніверситеті започаткована науково-дослідна робота у сфері інклюзивної педагогіки та підготовки кваліфікованих фахівців для роботи в інклюзивному освітньому просторі закладів дошкільної та загальної середньої освіти. Загальновідомо, що її ефективність значною мірою залежить від процесу формування методичної, теоретичної, практичної та психологічної готовності в студентів до педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі [4].

У створенні сучасного освітнього середовища педагогічних навчальних закладів, що забезпечувало б необхідні умови, засоби і технології для успішного навчання майбутніх вчителів, які працюватимуть з дітьми з особливими освітніми потребами, належне місце відводиться бібліотеці. Питання інклюзії, формування інклюзивної бібліотеки є новим та надзвичайно важливим напрямом діяльності

бібліотеки сучасного закладу освіти, що вимагає модернізації приміщень бібліотеки, наявність необхідної техніки та обладнань, забезпечення користувачів відповідними інформаційними ресурсами.

Основною умовою створення сучасного освітнього та інформаційного середовища бібліотеки є реформування фізичного просторово-предметного оточення, формування інформаційних ресурсів та активне впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Цей процес характеризується загальними вимогами, серед яких є такі що забезпечують його інклюзивний контекст:

- планування роботи бібліотеки і її дизайн інформаційно-освітнього простору має бути спрямований на розвиток особистості та її мотивації до навчання та активного використання бібліотечних послуг (відповідність освітнього та бібліотечного середовища вимогам ергономіки, широке використання нових ІТ-технологій, мультимедійних засобів, оновлення фонду бібліотеки тощо);

- розвиток інфраструктури для забезпечення різних форм бібліотечного сервісу (створення освітньої онлайн платформи з навчальними і методичними матеріалами для різних категорій користувачів, що допоможе надавати бібліотечні послуги дистанційно);

- реалізація ідей інклюзивної освіти (створення умов для користування бібліотекою користувачів з особливими потребами).

Враховуючи вищезазначене, бібліотека визначила два основні пріоритетні напрями роботи щодо інклюзивної освіти: поліпшення обслуговування осіб з особливими освітніми потребами та створення для них комфортних умов щодо задоволення інформаційних потреб. Це передбачає, по-перше, створення безбар'єрного середовища закладу освіти та бібліотеки, а зокрема, облаштування прилеглої території для комфортного пересування людей з інвалідністю, встановлення пандусів, обладнання сходів спеціальним маркуванням та покриттям, відповідна ширина дверних прорізів та коридорів, відсутність порогів та перепадів висоти підлоги, наявність тактильних табличок-вказівників, спеціальне обладнання санвузлів тощо. По-друге, наявність інклюзивних ресурсних зон та їх облаштування у відповідності до особливих потреб користувачів бібліотеки: спокійний інтер'єр, спеціальні архітектурні рішення, мобільні комфортні меблі, поліфункціональність приміщення (зонування), комп'ютерне та мультимедійне обладнання, спеціальні дидактичні матеріали, комп'ютерні програми та засоби сприйняття інформації, пристосовані до потреб учнів з різними вадами розвитку тощо [2]. Створено умови для комфортного розміщення у приміщенні бібліотеки, для мінімальних витрат часу і зусиль на задоволення читацьких потреб відвідувачів. На сьогодні приміщення бібліотеки є доступним для осіб з обмеженими фізичними можливостями та маломобільних груп населення. Вхід до корпусу облаштовано пандусом із поручнями. Центральний вхід бібліотеки розташовано на рівні підлоги внутрішніх приміщень, вхідні двері дозволяють безперешкодний доступ до бібліотечних приміщень. Внутрішній простір бібліотеки дає можливість безпечного пересування особам на візках, вхідні двері дозволяють без проблем потрапити до зали електронної інформації та читальної електронної зали.

Надзвичайно важливим фактором у роботі бібліотеки з користувачами з особливими потребами є психологічний фактор – почуття співпереживання, яке вони чекають від працівника бібліотеки і що вважається однією з ключових навичок допомоги такій категорії. У бібліотеці належна увага приділяється особам з особливими потребами. Варто зауважити, що бібліотечні працівники в умовах інклюзії, крім своєї звичної діяльності, проявляють особливу увагу до категорії користувачів з особливими потребами, вміють підібрати потрібні матеріали, а також здатні прогнозувати можливі труднощі. Саме від бібліотечного працівника, його професійної готовності та майстерності залежить не лише якість інформаційного ресурсу та оперативність надання інформації, а й те, наскільки затишно почуватимуть себе користувачі в інклюзивному середовищі.

Упровадження інклюзивного проєкту «Бібліотека без меж. Інклюзивна освіта» передбачає створення інклюзивної бібліотеки, формування інклюзивного простору. Мета проєкту – формування інклюзивного простору та створення інклюзивної бібліотеки для тих, хто навчається і потребує особливих умов та сприяння формуванню інклюзивної компетентності майбутніх фахівців інклюзивної освіти. Реалізація цього завдання потребує комплексного підходу та передбачає докорінні зміни в організації роботи бібліотеки, налагодження тісної співпраці бібліотечних працівників з адміністрацією університету та іншими фахівцями (педагогами, психологами, медиками, соціальними працівниками). Освітнянська книгозбірня, використовуючи різноманітні форми і методи бібліотечної роботи, виступає провідником гуманістичних ідеалів, популяризатором кращих зразків світової педагогічної думки, впроваджує новітні освітні стандарти, серед яких – інклюзивна освіта. У тісній співпраці з кафедрами університету і відділом молодіжної політики та соціальної роботи бібліотека відіграє помітну роль у становленні майбутнього вчителя, у формуванні інклюзивної компетентності.

Організація інклюзивного середовища у книгозбірні передбачає не лише пристосування приміщення та самого робочого місця до обслуговування та надання інформації користувачам з особливими потребами, а й навчально-методичне забезпечення, індивідуальний підхід до кожного, консультації, що є підґрунтям розвитку інтересу студента до навчання. Виходячи з необхідності поліпшення обслуговування осіб з особливими освітніми потребами та створення для них відповідних умов щодо задоволення їхніх інформаційних потреб, розроблено та здійснено низку перетворень задля якісного їх обслуговування та створення своєї інклюзивної бібліотеки [1].

Бібліотека сприяє формуванню інклюзивної компетентності педагогів, здійснює велику інформаційну та бібліотечно-бібліографічну роботу щодо підготовки майбутнього вчителя, який свої знання з інклюзивної освіти використовуватиме у подальшій педагогічній діяльності. Бібліотека долучається до заходів щодо створення належного соціального захисту і підтримки, соціальної інтеграції, створення рівних можливостей для самореалізації, повноцінного життя, здобуття освіти і працевлаштування, залучення осіб з обмеженими фізичними можливостями до духовного, культурного життя. З урахуванням різнобічних інформаційних потреб студентів з особливими освітніми потребами бібліотека здійснюватиме повну систему бібліографічного інформування, забезпечуватиме

якісне і оперативне бібліотечно-бібліографічне та інформаційне обслуговування. Бібліотека володіє значним масивом літератури з інклюзії, яка все більше стає предметом підвищеної уваги. Інформаційні ресурси бібліотеки на допомогу інклюзивній освіті представлені науковими і популярними виданнями. У фонді книгозбірні є книги, видані у рамках виконання проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні».

Для задоволення потреб сучасного користувача, забезпечення оперативного доступу до всіх бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотека освоює і активно впроваджує сучасні досягнення в галузі інформаційних, комунікаційних і мультимедійних технологій у бібліотечні процеси. Використання інформаційно-комунікаційних технологій є суттєвим чинником ефективності навчання студентів з особливими потребами, впровадження інклюзії у бібліотечному просторі та позитивних змін у формуванні інклюзивної компетентності. Вони відкривають широкі можливості для покращення якості освіти, її доступності. Окрім того, впровадження ІКТ допомагає стати бібліотечним послугам більш ефективними, якісними та цікавими. Обслуговування користувачів з особливими потребами передбачає дистанційний доступ до ресурсів бібліотеки. Працівники бібліотеки розробляють веб-середовище дистанційного навчання та інформування. Для цільової групи читачів, які не мають змоги безпосередньо відвідувати бібліотеку передбачені послуги з надання бібліотечних фондів у формі сканованих або оцифрованих бібліотечних матеріалів. Значну частину роботи у популяризації інклюзивного навчання покладено на сайт бібліотеки, на якому представлені матеріали для людей з особливими потребами (люди з порушеннями зору):

- оновлено та озвучено «Візитку сайту бібліотеки»;
- на базі аудіо-фондів медіатеки сформовано віртуальну аудіо-полицю художніх творів української та зарубіжної літератури.

Особливістю діяльності сучасної бібліотеки як інституції соціалізації молоді з обмеженими фізичними можливостями є інтеграція цієї категорії користувачів у життя громади, що реалізується через освітню, дозвіллеву, творчу, інформаційну та волонтерську діяльність. Бібліотека бере активну участь у конференціях, нарадах, семінарах, форумах з інклюзії (Міжнародний конгрес на базі Вінницького педуніверситету зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії», відзначення Міжнародного дня людини з синдромом Дауна, організувала книжково-ілюстративні виставки: «Сонячні діти», «Всі ми рівні, всі ми різні». Спільно з ГО «Вінниця. Даун. Синдром» брали участь у оформленні фотовиставки «Ми різні, але ми серед вас!» та у благодійних акціях). Серед найпоширеніших видів культурно-просвітницької роботи бібліотеки, де розглядатимуться питання інклюзії: книжкові виставки; віртуальні виставки; інформаційні та інформаційно-тематичні огляди; тематичні, тематично-коментовані та інформаційні перегляди; бесіди, зустрічі, презентації; Дні кафедри; Дні інформації тощо. Бібліотекою організовані книжкові виставки: «Інклюзивна освіта та управління школою», «Інклюзивна освіта», «Основи інклюзивної освіти». Бібліотека надає «пільговий» доступ до інформаційних ресурсів, за бажанням – можливість користуватися «нічним абонементом», проводить консультації для роботи з комп'ютером та Інтернетом, сприяє включенню в життя університету та бібліотеки, дбає про організацію

цікавих культурно-просвітницьких заходів, проводить майстер-класи у клубі «Креативне рукоділля».

Висновок. Отже, використовуючи різноманітні форми і методи роботи, бібліотека сприяє впровадженню новітніх освітніх стандартів, серед яких – інклюзивна освіта. У реалізації основних принципів інклюзивної освіти освітянська книгозбірня формує інклюзивний простір та створює інклюзивну бібліотеку, як для тих, хто навчається і потребує особливих умов та сприяє формуванню інклюзивної компетентності майбутніх педагогів, так і для майбутніх фахівців інклюзивної освіти. Саме тому стратегією діяльності книгозбірні є створення інклюзивної бібліотеки, основними критеріями якої є: доступність бібліотеки, її ресурсів і послуг; інноваційні методи обслуговування та надання адаптованих ресурсів для користувачів з особливими потребами; упровадження інформаційно-просвітницької діяльності шляхом участі у конференціях, семінарах, засіданнях за круглим столом, тренінгів, майстер-класів з питань організації інклюзивної освіти; взаємодія з кафедрами університету, бібліотеками, громадськими об'єднаннями тощо [1]. Бібліотека – територія соціальної інклюзії людей з особливими потребами. Ми повинні навчитися адекватно реагувати, нормально контактувати, плідно співпрацювати і вчасно надавати необхідну допомогу нашим особливим користувачам.

Список використаних джерел

1. Білоус В. С. Інклюзивне середовище бібліотеки: стратегія розвитку. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами*: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2018. Т. 1. С. 31–34.

2. Білоус В. С. Освітянська книгозбірня – територія інклюзивного простору. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2020. 1. С. 17–20.

3. Білоус В. С., Бровчак Л. С. Роль бібліотеки у формуванні інклюзивної компетентності майбутніх педагогів: актуальність, напрями, досвід. *University library at a new stage of social communications development* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, НТБ ДНУЗТ, 8–9 жовтня 2020 р. URL: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/schedConf/presentations

4. Голюк О., Смоляк І. Формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистого зростання дитини з особливими освітніми потребами*. Вінниця. 2018. 1. С. 42–46.

5. Демченко І. І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Умань. 2016. 46 с.

6. Демченко О. П. Формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів в умовах закладу вищої освіти: напрями, проблеми, досвід. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистого зростання дитини з особливими освітніми потребами*. Вінниця. 2018. Вип. 1. С. 6–11.

7. Нормативний бюлетень: довідник. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Київ ; Чернівці. 2017. 48 с.